

ДО ІСТОРІЇ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ Є.Й.СІЦІНСЬКОГО НА ПОДІЛЛІ

В статті висвітлено значний внесок історика та археолога України Є.Й.Сіцинського (1859–1937 рр.) у вивченні археології Подільського краю.

Наукове археологічне вивчення території сучасної Хмельниччини було започатковане в національній українській історичній науці влітку 1883 р. видатним ученим В.Б.Антоновичем. В кінці XIX ст. – 20-ті роки XX ст. були проведені численні розвідки й обстеження, такими добре знаними дослідниками як Є.Сіцинський, К.Широцький, М.Рудинський, В.Геринович, О.Ольжич (Кандиба) та іншими, працювали десятки археологічних експедицій різних академічних установ, музеїв і красназнавчих товариств. Зусиллями цих подвижників, а найбільше подолянина Євфимія Сіцинського, на ниві археології здобуто досить значний матеріал про різнопланове життя населення краю від найдавнішої доби.

Певний внесок у фрагментарне висвітлення вкладу Є.Сіцинського в археологічне вивчення Поділля зробили вчені В.Зборовець¹, Ю.Філь², І.Винокур³, Л.Баженов, О.Баженов⁴, В.Прокопчук⁵, які розкрили деякі аспекти дослідження ним археології Поділля.

Євфимій Йосипович Сіцинський народився 15 жовтня 1859 року в с.Мазники Летичівського повіту на Поділлі (тепер Деражнянського р-ну Хмельницької обл.) в сім'ї священика. Ще під час навчання на церковно-історичному відділенні Київської духовної академії присвятив себе історії та археології Поділля, співпрацював з В.Антоновичем і М.Грушевським, з якими провів низку археологічних розкопок в різних регіонах краю. Брав постійну участь в багатьох археологічних з'їздах, що відбувалися на Україні і в Росії. Заснував перший на Поділлі історико-археологічний музей з надзвичайно цінними збірками з археології, української архітектури, малярства, різьби, етнографії, великої бібліотеки рукописів і стародруків та інших цінних видань з історії Поділля, був незмінним директором цього музею в 1890–1922 рр.⁶

Є.Сіцинський, розробляючи і досліджуючи історію Поділля, працював у двох напрямках: на підставі архівних, документальних матеріалів і давньої літератури підготував ряд оглядів загально-довідкового характеру, що охоплювали всю територію краю, перейшовши до більш докладних описів окремих явищ і регіонів; з другого боку, він збирав і досліджував на місці історичні пам'ятки, робив синтетичні нариси, що висвітлювали і з'яс-

ували особливо важливі історичні факти і певні культурні течії⁶. Про перші свої археологічні розвідки Є. Сіцінський видрукував в “Археологической летописи Южной России” статтю “Раскопки у д. Приворотье Маковецкое Каменецкого уезда” (1899 р.)⁷, а в 1901 р. ним була складена та опублікована “Археологическая карта Подольской губернии”⁸, яка займає особливе місце серед його праць. У ній він подав докладні відомості про стоянки доісторичної людини, усі відомі археологічні знахідки, старожитності й скарби Поділля, занотував усі важливі пам’ятки, церкви, костели, синагоги, від найдавніших часів до середньовіччя. Сама назва цієї праці диктувалася вимогами часу, тодішнім замовником та видавничими можливостями⁶. Сьогодні ця археологічна мапа постійно уточнюється, а сучасними істориками, археологами і краєзнавцями створено значну наукову і науково-популярну літературу з давньої історії краю.

Характерним визнанням наукових здобутків Євфимія Сіцінського українською національною елітою того часу, було його членство в Церковно-археологічному та історичному товаристві при Київській духовній академії (1888–1918 рр.), Подільському єпархіальному історико-статистичному Комітеті (1889–1903 рр.), Історичному товаристві Нестора-літописця (1896–1918 рр.), Київському товаристві старожитностей і мистецтва (1896–1918 рр.), Науковому товариству імені Т. Шевченка у Львові (1899–1937 рр.), Московському археологічному товаристві (1902–1918 рр.), Подільському Церковному історико-археологічному Товаристві (1903–1920 рр.), Українському науковому товаристві в Києві (1906–1918 рр.), Кам’янець-Подільському науковому при ВУАН товаристві (1925–1929 рр.) та багатьох інших. Будучи обраним приват-доцентом Кам’янець-Подільського Державного Українського Університету по кафедрі археології та історії Поділля, він 14 березня 1919 р. прочитав обов’язкову вступну лекцію “Значення церковної археології при сучасному стані православної церкви на Україні”, виявивши, як лектор, неабияку наукову підготовку, вміння доступно і аргументовано висвітлювати важливі питання навчальної дисципліни. Разом з тим, на історико-філологічному факультеті він прочитав лекції “Загальний огляд історії Поділля”, “Найдавніші сліди існування людини на Поділлі”, “Стародавні племена й народи на Поділлі”, “Кам’янець, археологія та історичні пам’ятки” та інші⁹.

В серпні 1920 р. Кам’янецький церковний історико-археологічний музей був переданий Подільському Товариству охорони пам’яток старовини та мистецтва і перетворений на загально-археологічний музей. На об’єднанні зібрані членів Товариства охорони пам’яток старовини та мистецтва і членів Церковного історико-археологічного Товариства було вирішено об’єднатися в одне товариство, але воно скоро припинило своє існування,

тому що в кінці 1920 р., на підставі загального розпорядження радянської влади, був організований “Кам’янець-Подільський Комітет охорони пам’яток старовини, мистецтва і природи” (“Камподкост”), який в 1921–1922 рр. був офіційним осередком всіх археологічних досліджень на Поділлі, а всі колишні науково-археологічні товариства були закриті. Очолив “Камподкост” історик П.Клименко, а його членами стали Є.Сіцинський, В.Гагенмейстер та інші. Комітет, намагаючись дещо робити в області археології, влітку 1921 р. провів пробні розкопки у фортеці, на городищі біля с.Привороття-Маківське, могил (курганів) на приміських полях, але ці розкопки нічого не дали. В червні 1921 р. “Камподкост” влаштував в Інституті народної освіти (ІНО) археологічну виставку¹⁰, на якій Є.Сіцинський прочитав свою лекцію “Знахідки палеоліту і неоліту на Кам’яничині”¹¹.

Крім того, 4 квітня 1920 р. Євфимій Сіцинський, на зібранні з нагоди 12-ої річниці з дня смерті свого вчителя та наставника В.Антоновича, виступив із великою доповіддю “Археологічні дослідження академіка В.Б.Антоновича”, а також видав для потреб навчального процесу державного українського університету брошуру “Начерки історії Поділля” (1920 р.), в якій розглянув найдавніші пам’ятки існування людини на Поділлі. Пізніше, на підставі значно доповнених даних, він видав першу частину праці “Нариси з історії Поділля” (1927 р.)¹². Не залишався вчений і поза діяльністю організованої наприкінці 1922 р. при ІНО науково-дослідної кафедри історії та економіки Поділля, згодом – кафедри народного господарства та культури Поділля, яка мало уваги приділяла археологічним дослідженням¹³.

В 20–30-і рр. ХХ ст. В.Гериневич і Є.Сіцинський опублікували змістовні розвідки про трипільські енеолітичні стоянки на Кам’яничині. Крім того, Сіцинський, за результатами своїх археологічних досліджень, видав працю “Матеріали до археології Західного Поділля”¹⁴. Проте найбільш інтенсивне археологічне вивчення Поділля розпочалося лише в 1924 р., коли голова Всеукраїнського Археологічного Комітету академік О.Новицький і вчений секретар М.Рудинський своїм листом від 9 липня 1924 р., підтвердили, що “археологічні досліді ВУАК, заплановані в Кам’янецькому окрузі протягом 15.07.–15.08.1924 р., є одним з ударних загонів Комітету в цьому році”. Ці археологічні дослідження на Поділлі проводилися М.Рудинським спільно з подільськими археологами Є.Сіцинським та В.Гериневичем аж до 1929 р.¹⁵

У 1925 р. при історично-археологічному музеї виник ще один культурно-науковий осередок – Кам’янець-Подільське Наукове при Всеукраїнській Академії наук Товариство¹⁶, його головою обрано О.Полонського,

заступником голови – Є.Сіцинського, ученим секретарем – В.Зборовця¹⁷. Відмічаючи успіхи науково-дослідної роботи на Поділлі, В.Січинський у 1925 р. писав, що Є.Сіцинський прочитав декілька рефератів із своїх “Нарисів по історії Поділля”, значна частина яких присвячена пам’яткам старовини¹⁸.

Враховуючи наукові здобутки Євфимія Сіцинського з вивчення історії, етнографії та археології України, Всеукраїнський Археологічний Комітет ВУАН своїм мандатом №2516 від 9 червня 1925 р., за підписом секретаря ВУАН – академіка А.Кримського і голови ВУАК – академіка Новицького, доручив йому зробити археолого-етнографічні розвідки, розкопки, оглянути, зробити світлини, зарисовки й обміри пам’яток старовини, мистецтва й побуту на території декількох регіонів Подільської губернії і просив усі державні установи, партійні і громадські об’єднання та окремих осіб всіяко допомагати йому в проведенні досліджень та вивчення Поділля¹⁹.

Крім того, спільна археологічна експедиція Кам’янець-Подільської науково-дослідної кафедри поділезнавства (В.Геринович) і археологічного музею (Є.Сіцинський) провели у 1925 р. розкопки неолітичної стоянки поблизу с.Велика Мукша (Кам’янецьчина). Експедицією було зафіксовано 40 енеолітичних поселень, а виявлені її учасниками численні господарські речі, зняття праці передані до археологічного музею. В період з 27 березня по 22 травня 1925 р. Є.Сіцинським також були проведені археологічні розкопки на Карвасарах (передмістя Кам’янця-Подільського), проте рукописний звіт про ці дослідження – “Матеріали про розкопи льоху під фортецею на Карвасарах”²⁰, так і залишився до цього часу не надрукованим.

У 1925–1926 рр. археологічна експедиція ВУАК під керівництвом члена-секретаря комітету М.Рудинського, при активній участі подільського археолога Є.Сіцинського, досліджувала енеолітичні стоянки трипільського типу біля сіл Студениця, Бакота, Стара Ушиця, Калюс, Калачківці, Лоевці, Кадіївці (Поділля). Учасниками експедиції було виявлено, обстежено і взято на облік 21 пам’ятку трипільської культури, зібрано досить великий речовий матеріал, який, на превеликий жаль, відправлено до Києва²¹. За результатами цих досліджень М.Рудинський видав свою працю “Досліди на Кам’янецьчині” (1927 р.)²².

Вчений секретар Наукового Товариства В.Зборовець в січні 1926 р. у своїй статті “Цікаві старовинні знахідки”, відмічаючи внесок подільських археологів і краєзнавців в дослідження краю, вказував, що початок археологічних досліджень трипільської культури на Кам’янецьчині належить науковому співробітнику археологічного музею Є.Сіцинському та завідувачому художньо-промислової профшколи В.Гагенмейстеру. Ними під час експедицій та розкопок в селах Фурманівці, Баговиця (Кам’янецьчина), бу-

ло знайдено багато цікавих залишків трипільської культури, ще дуже мало дослідженої на Поділлі, а тому їхні знахідки є дуже цінними здобутками у вивчення історії подільського краю²³. За результатами своїх археологічних розвідок, вчений прочитав 26 січня на засіданні Наукового Товариства доповідь “З розшуків Трипільської культури”²⁴. У квітні цього ж року В.Зборовець в статті “В Науковім Товаристві” писав, що останнім часом з’являється все більше й більше нових і дуже цікавих відомостей про минуле Поділля, які вказують на найдавніші сліди існування та перебування людини на теренах краю²⁵. А вже 18 квітня, член Наукового Товариства Євфимій Сіцінський о 6 годині вечора виступив на засіданні Товариства у приміщенні археологічного музею, з доповіддю “Найдавніші сліди існування та перебування людини на Поділлі”, в якій висвітлив результати проведених ним археологічних досліджень та виявленні знахідки трипільської культури на Поділлі²⁶.

Крім того, Є.Сіцінський, як науковий співробітник музею, здійснив у 1926 р. самостійні археологічні розвідки і розкопки пам’яток трипільської культури по берегах річок Збруч, Жванчик, Смотрич, Мукша, Тернава (притоки Дністра). Під час цих експедицій ним було виявлено і обстежено 12 трипільських поселень, а зібраний значний матеріал він передав до археологічного музею²⁷. Проте, на жаль, підготовлена дослідником за результатами цих розвідок праця “Розшуки трипільської культури на Кам’янецьчині” з замальовками багатьох городищ, в т.ч. малюнками частини Троянового валу, так і залишається досі в рукопису. В цій праці вчений подав досить детальні описи своїх досліджень трипільської культури, а також щодо проведення М.Рудинським в серпні 1926 р. розвідок та розкопок на теренах Поділля: в с.Кадиївці²⁸, в урочищі “Городище” над річкою Тернавою та біля кладовища Китайгорода²⁹.

Як писав у своїй статті “В Кам’янецькому Науковому Товаристві” Ю.Філь, вчений секретар Наукового Товариства, в археологічному музеї 3 жовтня 1926 р. на засіданні Товариства Є.Сіцінський зробив доповідь “Археологічні розвідки на Кам’янецьчині за минуле літо”³⁰, відмітивши, що розкопки, проведені вченим спільно з представниками ВУАН під керівництвом відомого археолога М.Рудинського в с.Кадиївці, дали дуже добрі результати, ними було віднайдено посуд та інші залишки трипільської культури, а всі знахідки експедиції передані до Кам’янецького музею. Ю.Філь також відмітив, що до найбільш цінних археологічних знахідок експедицій 1926 р. належить відкритий у с.Велика Мукша “скриньковий гріб” (часів енеоліту)³¹.

У 1927–1928 рр. археологічні експедиції ВУАК під керівництвом М.Рудинського, при сприянні подільських археологів та краєзнавців, до-

сліджували відкриті ними три верхньопалеолітичні стоянки ориньякського типу, розташовані на високому лівому березі р. Тернава, на схилі плато над каньйоном і її лівої притоки Окунем, на ділянці Базів Горб поблизу с. Китайгород. Серед великої кількості зібраного крем'яного інвентаря, найбільшу цінність має листоподібний наконечник дротика з двобічною обробкою поверхні плоскою ретушшю. Так, у 1927 р. подібні стоянки були відкриті М.Рудинським на березі р. Тернави на ділянці Монастирсько, в одному кілометрі на північний схід від с. Врублівці і на краю плато над студеницькими печерами Білої гори. Характеризуючи свої успіхи щодо археологічних досліджень подільського краю, М.Рудинський, у листі від 5 лютого 1928 р. до відомого історика України Д.Яворницького, писав: “А тут набігло такого багато нового й цікавішого, що просто не знаю, що й робити. Понаходив я палеоліту на Поділлі, аж у трьох пунктах! Ото країна! І, знов же, не вивчена зовсім. Треба їхати на Поділля. Там, знаєте, на кожнісінькому кроці древності, та й які! І ранній-праранній неоліт, і трипільська культура, і печери – просто очі розбігаються ...”³².

Є.Сіцінський і М.Рудинський проводили велику спільну роботу по археологічному дослідженню подільського краю, про це свідчить і їхня маловідома та майже не досліджена епістолярна спадщина, що ще чекає свого дослідника. Так, М.Рудинський у листі (подається вперше із незначними несуттєвими скороченнями – А.Т.) до Є.Сіцінського від 7 лютого 1928 р., писав: “Винен безконечно перед Вами, що цілі три місяці не писав Вам, та писати коротенько не хотілося, а на листа не було часу, не було підходящої для листа часинки. Поділля, як і торік, одарувало незвичайними дарами. По перше, палеоліт, і таки справжній, з Врублівців і Білої Гори Студеницької, знахідки, в яких, як тепер кажуть, знати ... переживання з околиць Калюсу. По друге, і, мабуть, це найцікавіше, ранній неоліт з сіробілого кременю, який виявляється, в районі Патринців, Студениці, Бакоти й Ушиці. Далі на схід поки що не видно. На перегоні Калюс–Лоевці трапилися тільки окремі натяки на нього, а натомість виступають інші знахідки з темного, мало не чорного кременю, що дивним способом нагадують мою Спячку. Епоха розвиненого неоліту і Ваших скринькових гробів майже зовсім не проступає. Тільки на схилі Білої гори підняв чудову сокирку з чорного кременю типу сокирок Ваших з В[еликої – А.Т.] Мукші. “Трипілля” трапилося мало. У Патринцях, крім отого ..., де о.К.Голоскевич зібрав для Музею кераміки “ур. Цаплі”, цікаву кераміку, що трохи нагадує Кадіївецьку, знайдено на високому шовлі “Огnek”, в районі ранньонеолітичних сідлищ. Другий цікавий пункт, з керамікою рисованою, знайшли між Ушицею й Лоївцями, на високому плато понад Дністром в ур. “Попова Яма”. А решта знахідок – з околиць Студениці (нецікаве череп'я), з око-

лиць Бакоти (натяки на селище), з-під Ушиці в ур.“Колунівський Дон”, з околиць Брониці (під Могилевом), з околиць Озаринців (з кількох пунктів) – поганенькі. З інших культур – тільки незначні знахідки кінця бронзової доби–початку заліза з околиць Яришева (ур.“Зелена Керниця”) та з околиць Озаринців кераміка римської доби. Озаринці не виправдали надій на добрий палеолітичний пункт. А все ж треба його відзначити. Це ур. “Борщевецький Яр”. Учитель О.О.Кривицький ... водив мене туди й передав ще одну знахідку з того самого місця – велику проколку з чорного кременю... Після цієї подорожі почуваю, що всі мої помисли у Вас на Кам’яничині, що, як я собі кажу, є українська Дордонь з рясним палеолітом. Треба там добре вилазити... Хочу Вашої ради... Чи одібрали ви мої “Кварцитові Вироби”?”³³.

Про велику зацікавленість М.Рудинського до археології подільського краю свідчить і його лист від 8 квітня 1928 р. до Д.Яворницького, в якому він, відмовляючись від запрошення Дмитра Івановича відвідати Дніпропетровщину, через необхідність детального вивчення та дослідження Поділля, писав: “Спасибі Вам велике за Вашого ласкавого листа із закликом приїхати на досліди і те довір’я моїм дослідчим силам... Я хочу поїхати на Поділля, куди тягнуть мене непереможно попередні досліди 1926 і 1927 рр. Гадаю, що зроблю це протягом травня, а тоді півтора місяці хочу спочивати...”³⁴. Під час перебування М.Рудинського на Поділлі в 1928 р., ним, спільно з Є.Сіцінським, була виявлена стоянка ориньякського типу на правому березі річки Студениці, східніше с.Калачківці, про що він розповів у статті “З матеріалів до вивчення передісторії Поділля” (1928 р.)³⁵. Повернувшись до Києва з цієї археологічної експедиції по Поділлю, він у своєму листі до Євфимія Йосиповича, від 29 листопада 1928 р., виявляючи турботу про нього, писав: “Давно не маю звісток з Кам’янца і не чую нічого про Вас. Як здоров’я, і сили, і настрої, і умови для праці?... Я кинув обов’язки вченого секретаря... Зосереджую свою працю в Кабінеті Антропології. Зараз готуюся до 2-го числа “Антропології”. Шкода мені, що Ваші “скринькові гроби” буде надруковано не в Антропології. ...Опрацьовую свої палеолітичні знахідки з Поділля... Після того перешлю (хотів би привезти сам) знахідки з Бакоти, Ушиці, Миньківців до Вас. Страшенно досадно, що немає грошей на зарисовки. Якби позамальовувати більше, більше можна було б одразу переслати до Кам’янца...”³⁶. Ці листи надають змогу науковцям і краєзнавцям більш повно вивчити та оцінити всі аспекти життєвих і творчих взаємовідносин відомих істориків та археологів України Є.Сіцінського та М.Рудинського, охарактеризувати та оцінити їхній внесок в археологічне дослідження та вивчення історії Подільського краю.

Є. Сіцинський свої археологічні знахідки на території Поділля обговорював під час листування з невстановленим ленінградським вченим, який у листі до Є. Сіцинського від 2 серпня 1929 р., пише: “Спасибі Вам велике за лист про знахідку в с. Кульчіївці. Мені вкрай совісно, що Ви турбували себе таким докладним описом знахідки. Ще раз прийміть мою вдячність і вибачте за заподіяні турботи. Думаю, що треба цілком приседнатися до Вашого тлумачення цього погребіща, як таким Подільським “кам’яним шухлядам”, що стоять особняком від “Трипільської культури”. Також довідався, що це і не “неоліт”, а рання бронза, інакше – енеоліт. Звичайно це не умоляє анітрошки інтереси знахідки і вона сама по собі заслуговує на всіляку увагу, хоча і втрачає “сенсаційний” характер “трипільського поховання в кам’яній шухляді”! Цей же ленінградський археолог, характеризуючи у своєму листі деякі аспекти історії краю, пише, що “в нашій роботі ми мимоволі і постійно упираємося в район Дністров’я, у його стародавності, так мало ще вивчені і також винятково потрібні і значні. Хотів би додати – і такі для нас недоступні... Ми все ж не втрачаємо надії, що зможемо, якщо і не нині, хоча б передати, мої друзі, коли-небудь нові матеріали зі своїх розкопок для Вашого Музею, віддячити цим за привітність і гостинність, що ми зустріли в Кам’янці”³⁷.

Оцінюючи листи М. Рудинського і ленінградського автора, варто звернути увагу на те, що більшість віднайдених ними під час археологічних експедицій і розкопок на Поділлі предметів, речей та посуду, відвозилися в Київ і Ленінград, і чи повернулися вони до Кам’янця – достеменно не відомо. Адже листування між ними перервалося в серпні 1929 р., коли Євфимія Сіцинського заарештували у сфабрикованій владою справі “Спілки визволення України” і своє 70-ліття він, звинувачений в “контрреволюційній діяльності”, зустрів у в’язниці, проте своєї вини не визнав і 21 квітня 1930 р. справу припинили. Вчений виїхав до Києва і, при сприянні археолога М. Рудинського, влаштувався науковим співробітником Лаврського музейного містечка³⁸.

Євфимій Сіцинський не тільки збирав матеріали з археології та історії Поділля, він вивчав та рецензував видрукувані у десятках різних часописів того часу статті з цієї тематики, серед них “Древний поселок и могильник в урочище Стуга (близ с. Студеницы Житомирского уезда Вольнской губернии)”, “Замечательная церковно-археологическая находка”, “Внимание археологов” та інші³⁹. Він також значну увагу приділяв і археологічним виданням, підготувавши досить значну рецензію на “Известия Императорской Археологической Комиссии”, у яких, як відмічав Є. Сіцинський, були подані статті “Про руїни старовинної церкви біля річки Амгати на Кубанщині”, “Про розкопки гробниць і катакомб в місті Керчі та її

околицях в 1899 р.”, “Виписки з довідника про розкопки в Херсонесі Таврійському в 1899 р.”, “Напис про будування Херсонеської стіни при імператорі Теодосію I (379–395 рр. по Хр.)”, “Про срібну фібулу скандинавського типу, знайдена в верхів’ях ріки Дон”, “Про розкопки скіфських могил біля села Башмачки Катеринославського повіту в 1897 р.”, “Розкопки могил на Зубовському хуторі на Кубанщині”. На превеликий жаль, констатував дослідник, комісія при виданні цього збірника мала думку публікувати лише матеріали про діяльність комісії і тих розвідок та розкопок, які проводяться за її дорученнями. “Тим часом, – писав Є.Сіцинський, – треба мати таке видання, котре б подавало огляди розкопок і розвідок інших, як фахових археологів так і приватних аматорів археології, давало б звістки про пам’ятки, які надходять до різних музеїв, показувало б увесь рух і поступ археології, і поєднувало б роботу усіх археологів, що працюють на різних, деколи суміжних територіях, але зовсім самотні. Такого видання в Росії немає. Журнал Археологічної Комісії, як дуже високої археологічної інституції, міг би бути дуже помічним і нам”⁴⁰.

Коротко висвітлюючи внесок Є.Й.Сіцинського в археологічне вивчення Поділля, варто звернути увагу на те, що до цього часу чимало його праць залишається у рукописах.

Примітки

1. *Зборовець В.* В Науковім Товаристві. Цікаві старовинні знахідки // Червоний Кордон. – № 180. – 1926. – 31 січня.
2. *Філь Ф.* В Кам’янецькому Науковому Т-ві // Червоний Кордон. – № 247. – 1926. – 8 жовтня.
3. *Винокур І.С.* Історико-археологічні дослідження Ю.Й. Сіцинського // Духовні витоки Поділля: творці історії краю. Мат. міжн. наук.-практ. конф. – Кам’янець-Подільський, Хмельницький, 1994. – С.58-59.
4. *Баженов Л.В., Баженов О.Л.* Хроніка археологічних досліджень Кам’яниччини (80-ті роки XIX – середина 90-х років XX ст.) // Кам’яниччина в контексті історії Поділля. Наук. зб. / Ред. кол. Баженов Л.В., Винокур І.С., Грубі Г.Б. та ін. – Кам’янець-Подільськ, 1997. – Т.1. – С.44-52.
5. *Прокочук В.С.* Краєзнавство Кам’яниччини 20-х років // Кам’яниччина в контексті історії Поділля. – Т.1. – С.27-28.
6. Біобібліографічні відомості про Є.Сіцинського. 1930-і рр. // Львівська Наукова бібліотека ім.В.Стефаника. Відділ рукописів. – Ф.9. – №4650. – Арк.1-9.
7. *Сицинский Е.* Раскопки у д.Приворотье Маковецкое Каменецкого уезда // Археологическая летопись Южной России. – 1899. – Т.1. – С.26-28.
8. *Сицинский Е.И.* Археологическая карта Подольской губернии // Труды XI археологического съезда в Киеве, Т.1. – М., 1901. – С.197-354; Окр. вид.: М., 1901.

9. *Завальнюк О.М., Трембіцький А.М.* Освітнянські ниви Євфимія Сіцинського // Освіта, наука і культура на Поділлі. Зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Т.3. – С.165-177.

10. *Сіцинський Є.* Наукова робота в Кам'янці на Поділлі за останнє десятиліття (1914–1924 рр.) // Україна. – 1926. – Кн.1. – С.172-177.

11. *Сіцинський Є.* Знахідки палеоліту і неоліту на Кам'яничині // Лекція на археологічній виставці у Кам'янець-Подільському ІНО. – 1921. – червень.

12. *Сіцинський Є.* Нариси з історії Поділля. I. Найдавніші сліди існування людини на Поділлі // Записки Кам.-Под. Українського Державного Університету. – Кам'янець-Подільський, 1920. – 20 с; Археологічні дослідження академіка В.Б. Антоновича. Доповідь // Наш шлях. – 1920. – 6 червня; Нариси з історії Поділля, ч.І.(Нариси І-ІІ). – Вінниця, 1927.

13. *Білокін С.* “Білі круки” подільського друкарства // Пам'ятки України: історія та культура. – 2000. – №3-4. – С.33-45.

14. *Сіцинський Є.* Матеріали до археології Західного Поділля // Записки ВУАН. – 1930. – Т.1. – С.25-44.

15. *Баженов Л.В., Баженов О.Л.* Назв. праця. – С.45.

16. *Сіцинський В.* Нові видання по українському мистецтву, 1920–1925 (Бібліографічний покажчик) // Стара Україна. Ч. VII-X. – С.178-181; Центральний державний історичний архів України в м.Львові (далі – ЦДІАУЛ). – Ф.402. – Оп.1. – Спр.8. – Арк.216-224.

17. *Сіцинський Є.* Наукова робота в Кам'янці на Поділлі за останнє десятиліття (1914–1924 рр.). – С.172-177.

18. *Сіцинський В.* Наукові дослідження над українським мистецтвом // ЦДІАУЛ. – Ф.402. – Оп.1. – Спр.8. – Арк.246-257.

19. Державний архів Вінницької області. – Ф.Р.489. – Оп.3. – Спр.90. – Арк.62-65.

20. *Сіцинський Є.* Матеріали про розкопи льоху під фортецею на Карвасарах в 1925р. Поч. 27.03.-22.05.1925р. // Кам'янець-Подільський міський державний архів (далі – КПМДА). – Ф.Р.3333. – Оп.1. – Спр.27. – Арк.1-6.

21. *Баженов Л.В., Баженов О.Л.* Назв. праця. – С.46.

22. *Рудинський М.* Дослідження на Кам'яничині // Звідомлення археологічного комітету за 1925 рік. – К., 1927. – С.123-143.

23. *Зборовець В.* В Науковім Товаристві. Цікаві старовинні знахідки // Червоний Кордон. – № 180. – 1926. – 31 січня.

24. З розшуків Трипільської культури // Доповідь на засіданні Наукового при ВУАН Товариства. – 1926. – 26 січня.

25. *Зборовець В.* В Науковім Товаристві // Червоний Кордон. – №200. – 1926. – 15 квітня.

26. Найдавніші сліди існування та перебування людини на Поділлі // Доповідь на засіданні Наукового при ВУАН Товариства. – 1926. – 18 квітня.

27. *Баженов Л.В., Баженов О.Л.* Назв. праця. – С.46.
28. *Сіцинський Є.* Розшуки трипільської культури на Кам'яниччині. Рукопис Є.Й.Сіцинського з зарисовками багатьох городищ, в т.ч. рисунок частини Троянового валу // КПМДА. – Ф.Р3333. – Оп.1. – Спр.29. – Арк.1-40.
29. Там же.
30. Археологічні розвідки на Кам'яниччині за минуле літо // Доповідь на розширених урочистих зборах наукової інтелігенції з участю представників трудових колективів міста й округи з нагоди 60-ти ліття від дня народження і 40-річчя наукової і громадської діяльності академіка Михайла Грушевського у Кам'янці 3 жовтня 1926 р.
31. *Філь Ф.* В Кам'янецькому Науковому Т-ві // Червоний Кордон. – № 247. – 1926. – 8 жовтня.
32. Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького. Вип.1: Листи вчених до Д.І.Яворницького / Упоряд.: С.В.Абросимова, А.І.Перкова, О.В.Піцик, Н.Г.Чередник. – Дніпропетровськ, 1997.
33. Лист Рудинського М. до Сіцинського Є. від 7.02.1928 р. // Архів А.Трембiцького.
34. Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького. Вип.1: Листи вчених до Д.І.Яворницького / Упоряд.: С.В.Абросимова, А.І.Перкова, О.В.Піцик, Н.Г.Чередник. – Дніпропетровськ, 1997.
35. *Баженов Л.В., Баженов О.Л.* Назв. праця. – С.46.
36. Лист Рудинського М. до Сіцинського Є. від 29.11.1928 р. // Архів А.Трембiцького.
37. Лист не встановленого автора з Ленінграда до Сіцинського Є.Й. від 2.08.1929 р. // Архів А.Трембiцького.
38. *Трембiцький А.* До біографії відомого музеєзнавця Євфимія Сіцинського // Музейний щорічник. 2003. Мат. наук.-практ. конф. "Музей та музейна справа на початку III тисячоліття". Вип.2. – Чернівці, 2003. – С.35-42.
39. Рец. Є.Сіцинського // ЦДДАУЛ. – Ф.401. – Оп.1. – Спр.105. – Арк.60-61, 63-66; Спр.106. – Арк.30-40; Спр.107. – Арк.25, 31зв.-32, 35.
40. *Трембiцький А.* Вклад Є.Й.Сіцинського у вивчення історії Південних регіонів України // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К.; Миколаїв, 2004. – С.48-56.

Резюме

В статтє освещен значительный вклад историка и археолога Украины Е.И.Сицинского (1859-1937 гг.) в изучение археологии Подольского края.